

■ СОЦІАЛЬНА СФЕРА. РОЗВИТОК ТЕРИТОРІЙ

УДК 338.49:631.11

ІНФРАСТРУКТУРНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ ©

С.А. МАЗУР,
кандидат економічних наук,
доцент кафедри менеджменту
зовнішньоекономічної діяльності,
готельно-ресторанної справи та туризму,
Вінницький національний
аграрний університет
(м. Вінниця)

Стаття присвячена проблемі розвитку сільських територій як одному із пріоритетів сучасності. Розглядаються актуальні питання інфраструктурного забезпечення розвитку сільських територій, пропонується аналіз забезпечення необхідними послугами територій в їх асортименті та в розрізі регіонів України. У статті детально викладені проблеми депопуляції сільського населення, зростання рівня безробіття, зниження рівня обслуговування сільського населення, катастрофічно низького рівня забезпечення сільських територій транспортом, дорогами з твердим покриттям, школами та соціально-культурними об'єктами. Відзначається також значна диференціація регіонів України за рівнем забезпечення, якості та асортименту пропонованих послуг населенню. Акцентовується увага на державній підтримці сільських населених пунктів у бюджетоутворенні та проектах розвитку. Наголошується, що розширення послуг та розвиток інфраструктури на селі відносяться до найважливіших завдань формування людського капіталу в сільській місцевості.

Ключові слова: сільські території, якість життя, інфраструктура, послуги, обслуговування, соціальна сфера, бюджети.

Рис. 2. Табл. 1. Літ .7.

Постановка проблеми. Забезпечення розвитку сільських територій в сучасних умовах є одним із першочергових завдань держави, враховуючи аграрну спрямованість економіки країни. Інфраструктурне забезпечення даних процесів є мало вивченим в сучасній економічній науці, що і зумовлює актуальність дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню різнопланових питань соціально-економічного розвитку села присвячені численні наукові праці таких відомих вчених-аграрників, як: О. Бородіна [1], В. Діесперов [2], Г. Калетнік [4], А. Мазур [4], О. Павлов [3.], П. Саблук [5.], І. Свиноус [6.], В. Юрчишин та інших. Проте, незважаючи на їх значущість, напрямки розв'язання проблеми розвитку різних сфер села досліджено ще не в повній мірі, особливо це стосується сільської інфраструктури.

© С.А. МАЗУР, 2017

Формулювання цілей статті. Метою даної публікації є дослідження стану й тенденцій розвитку інфраструктурного забезпечення на селі та визначення передумов, напрямків і заходів його підтримки та поліпшення.

Виклад основного матеріалу. Як вихідний момент дослідження спочатку задекларуємо беззаперечний факт, що станом на 2014 рік в Україні за оцінкою вітчизняної статистики чисельність наявного населення становила 45,425,0 тис. осіб, з них сільського населення – 14,089,6 тис. осіб, або 31% від загальної кількості. Лише в 7-ми областях чисельність сільського населення була більшою, ніж міська (Вінницька, Рівненська, Тернопільська, Чернівецька, Івано-Франківська, Закарпатська області); частка сільського населення в цих областях становила 50-63 відсотки.

Якщо взяти тривалість життя українців, що мешкають на сільських територіях, то вона є набагато нижчою, ніж в країнах ЄС. Цей показник в Україні у 2014 р. складав 66,3 роки у чоловіків та 76,2 роки у жінок, що, відповідно, на 3,1 та 1,3% менше, ніж у міського населення. В той же час у країнах Європейського Союзу вік в середньому складає 80 років для Австрії і Швеції, 79 років для Італії, 74 – для Польщі. Зазначене вказує на відсутність належних передумов для розширеного відтворення робочої сили в сільській місцевості, з одного боку, і підвищення продуктивності праці на селі, з іншого.

Сільська поселенська мережа на початок 2014 року становила 28397 населених пунктів, де проживало 14,2 млн. чол., або 31,3 % загальної кількості по Україні. Протягом 25-ти років українське село втратило 408 сільських населених пунктів. При цьому середня людність населеного пункту за 1970-2014 роки зменшилась з 684 до 499 жителів, або на 27%. У регіональному аспекті найбільше населених пунктів зосереджено у Вінницькій області (7%), Львівській (6,5%), Полтавській (6,4%), Харківській (5,9%), а найменша їх кількість - у Чернівецькій (1,4%) та Херсонській областях (2,3%).

Кількість офіційно зареєстрованих безробітних у сільській місцевості на сьогодні складає 495 тис. осіб, проте реальне безробіття значно вище. В даний час кожен третій сільський мешканець працездатного віку не має роботи; із 8,2 млн. працездатних осіб тільки 2,6 млн. (32%) зайняті в особистому підсобному господарстві [1].

За даними Державної служби статистики України за 2015 рік господарська територія 28 тис. підприємств, розташованих в сільських населених пунктах, займала 48,3 млн. га; виробничими структурами було охоплено лише 50,7% загальної кількості населених пунктів. Порівняно з попереднім обстеженням (2001 рік), кількість населених пунктів, де були відсутні виробничо-управлінські підрозділи, збільшилась у 1,3 рази.

У галузевій структурі АПК інфраструктурна сфера зосереджує 8,7% чисельності промислово-виробничого потенціалу, 11% - вартості основних виробничих фондів і концентрує 5,8% загального обсягу продукції агропромислового комплексу, в т. ч. виробничої інфраструктури – 2,9%. За 2015 рік сільськогосподарські товаровиробники оновили свої основні фонди за 14 позиціями, переважна більшість з яких відноситься до галузі рослинництва. Так, в експлуатацію було введено 286 нових об'єктів, 20 з яких було побудовано за участі державного фінансування. У тваринництві збільшення виробничих потужностей відбулося у 17-ти видах діяльності, а саме: переробці м'яса, виробництві продуктів з м'яса та

субпродуктів м'ясних, харчових, сушених чи копчених; виробництві борошна харчового і порошку з м'яса чи м'ясних субпродуктів; переробці риби; будівництві тваринницьких комплексів по вирощуванню ВРХ і вирощуванню та відгодівлі свиней; будівництві птахофабрик яйцевого і м'ясного напрямків. Із введених у 2015 році потужностей 97 об'єктів були новими, переважна більшість з яких пов'язана з виробництвом курятини. Протягом 2006-2015 років транспортне сполучення у сільській місцевості було поліпшено у 208-ми населених пунктах; регулярним транспортним сполученням було забезпечено 26,8 тис. сільських населених пунктів (97,5% від загальної кількості), але якість і порядок обслуговування поселень, які формально мали регулярне сполучення, не були задовільними.

Слід також визнати, що в інфраструктурному забезпеченні соціальної сфери села спостерігаються хронічно руйнівні процеси, зумовлені відсутністю виваженої державної політики стосовно формування місцевих бюджетів та утримання функціонуючих соціальних об'єктів. Якщо у 1990 році на ці цілі було використано 2,03 млрд. грн., то за період 1991-1995 років - 3,3 млрд., 1996 – 2000 роки – всього 0,6 млрд.; а в наступні роки - не більше 0,4 - 0,6 млрд. грн. Зазначені фактори знижують престижність праці й проживання на селі та негативно впливають на трудову зайнятість сільського населення.

Погіршення соціально-економічного становища на селі в період ринкових трансформацій призводить до зменшення рівня доступу сільського населення до основних (базових) послуг, в основі якого лежить деградація соціальної інфраструктури села. Останнє ілюструється даними про скорочення мережі закладів соціальної сфери, погіршення забезпеченості їх фахівцями відповідної кваліфікації через брак коштів у місцевих бюджетах та технічне переоснащення, ремонти чи навіть пристойне утримання відповідних об'єктів.

Так, упродовж 2001-2015 років кількість загальноосвітніх навчальних закладів у сільській місцевості зменшилася на 1426 (щороку закривалося в середньому 160 шкіл), 64 дитячих дошкільних установ, 464 закладів охорони здоров'я, приблизно 1,5 тис. клубів та будинків культури через різні обставини об'єктивного і суб'єктивного характеру.

Складне соціальне становище галузі культури на селі є відображенням загального незадовільного стану соціальної сфери в сільських територіях. На сьогодні рівень життя в селах та малих містах України суттєво нижчий, ніж у великих. Зазначене, в тому числі, стосується доступу селян до культурних послуг. Як свідчить вітчизняна фінансова статистика, сільська родина на культурні потреби витрачає у 3,5 разу менше коштів, ніж міська, а на культурні послуги – у 7 разів менше.

З урахуванням вищевикладеного, за рівнем забезпеченості об'єктами сфери обслуговування можна виділити 7 характерних груп сільських населених пунктів:

- 1) без об'єктів;
- 2) з мінімальною сферою повсякденного обслуговування (об'єкти, що надають 1-2 види послуг, як правило, торгівлі та охорони здоров'я або культури);
- 3) зі слабо розвиненою сферою обслуговування (є можливість отримати на селі 3 види послуг, як правило, торгівлі, охорони здоров'я, культури);
- 4) з первинним набором об'єктів повсякденного, але без об'єктів періодичного обслуговування;

5) з представниками всіх видів повсякденного й одного виду періодичного обслуговування;

6) із добре розвинуеною соціальною сферою, але обмеженим набором об'єктів (представниками усіх галузей повсякденного і двох-трьох галузей періодичного обслуговування при загальній кількості не більше 14 об'єктів);

7) із добре розвинуеною соціальною сферою і широким набором об'єктів (загальна кількість об'єктів понад 14) [1]. Розподіл сіл за виділеними групами наочно демонструє таблиця 1.

Таблиця 1

Розподіл сільських населених пунктів України за рівнем забезпеченості об'єктами сфери обслуговування у відсотках

Тип і група населених пунктів	Частка групи у загальній кількості					
	Населених пунктів			Населення		
	1996	2005	2015	1996	2005	2015
Усі населені пункти	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
У тому числі з рівнем забезпеченості: нульовим і – без об'єктів	12,4	20,8	25,4	1,0	2,1	2,5
Низьким 2 - з об'єктами одного-двох видів повсякденного обслуговування	22,2	19,7	17,2	5,6	5,8	7,2
3 – з об'єктами трьох видів повсякденного обслуговування	13,3	12,5	8,4	7,0	7,2	7,5
Разом за групами 2-3	35,5	32,2	25,6	12,6	13,0	14,7
Середнім 4 – з усіма видами повсякденного, але не періодичного обслуговування	10,7	9,6	9,2	7,8	8,5	8,6
5 – з усіма видами повсякденного і одним видом періодичного обслуговування	15,1	20,3	18,8	18,7	28,2	34,1
Разом за групами 4-5	25,8	29,9	28	36,5	36,7	42,7
Достатнім 6 – із розвинуеною сферою обслуговування, але обмеженим набором об'єктів	16,4	10,3	16,5	24,1	15,3	114,8
7 – розвинуеною сферою обслуговування і широким набором об'єктів	9,9	9,6	14,8	35,2	35,0	34,8
Разом по групах 6-7	26,3	19,9	30,3	59,3	50,3	49,6

Як видно із даних таблиці, нині 25,4 % усіх сільських населених пунктів України не мають жодного об'єкта сфери обслуговування і тут проживає 2,5 % сільського населення. Низький рівень забезпеченості згаданими об'єктами характерний для другої і третьої груп (25,8 %), середній - у четвертій і п'ятій групах (28,0 %), а більш-менш достойний показник забезпеченості в шостій-сьомій групах (30,3 %), в яких проживає 48,6 % сільського населення.

Диференціація сіл України за можливістю отримання їх жителями основних послуг за місцем проживання має значні регіональні відмінності. Так, частина сіл без жодного об'єкта сфери обслуговування коливається нині від 2,8% у Чернівецькій області, до 39 % у Сумській, а тих, що віднесені до найкраще забезпечених цими об'єктами (сьома група) – від 3,9% у Житомирській, до 42% в Чернівецькій. Така ж тенденція характерна для розподілу населення за групами та типами сіл. Зокрема, на Закарпатті в селах із нульовим рівнем забезпеченості об'єктами сфери обслуговування проживає 0,4 % сільського населення області, в селах Харківщини – 5,2%. Частка сільських жителів, які мають можливість користуватися усіма видами повсякденних і періодичних послуг за місцем проживання (шоста – сьома групи сіл) в Чернівецькій області перевищує 73%, а в Тернопільській – всього 28%. Водночас в останній групі проживає найбільша частка сільського населення – до 60%, ця група відноситься до середнього рівня забезпеченості сферою обслуговування [2].

Функціонування житлово - комунального господарства у сільській місцевості також не дозволяє йому виконувати свої функції без дієвої державної підтримки. Оскільки строки окупності капіталовкладень в ці проекти перевищують 5 років, то ця сфера інфраструктурного забезпечення сільських територій є малопривабливою для потенційних інвесторів. Сучасний стан об'єктів комунальної інфраструктури сіл характеризується високим ступенем зносу основного і допоміжного обладнання (для більшості об'єктів відсоток зносу складає від 60-90%). Наслідком цього є наднормативні витрати в мережах, низький КПД енергообладнання, підвищена аварійність.

Водночас якість сільського житла взагалі значно нижча, ніж міського. Водопроводом у сільській місцевості на сьогодні обладнано всього 22 % житлової площі, а в містах – 77; каналізацією – 17,4 % і, відповідно, в містах 76%, далі: центральним опаленням 26,9 %, гарячим водопостачанням – 6,3 %, ваннами – 15 %, газом, виключаючи зріджений, – 86 %. За строками кожен сьомий сільський будинок є довоєнної побудови, і зведені вони були з некапітальних матеріалів [3].

До основних проблем державного фінансування сільських територій, насамперед, слід віднести проблему міжбюджетних відносин. В загальних бюджетних витратах органів влади майже 50% припадає на частку регіональних бюджетів, 46% витрат сконцентровано в місцевих бюджетах сільських і селищних рад. Теж саме можна сказати і про доходи. Тут загальні (з врахуванням міжбюджетних трансфертів) доходи розпорядників бюджетних коштів на 50% зосереджені у регіональних бюджетах; на долю районних бюджетів припадає 15 %. Що стосується бюджетів сільських і селищних рад, то на них сумарно припадає менше 5-ти відсотків. Іншою значущою проблемою є зосередженість бюджетних коштів, що надходять в адміністративну територію (фінансові ресурси). Їх можна спрямувати на вирішення проблем, що стосуються усіх сільських територій адміністративного району, а можна виділити під певну програму розвитку

конкретного населеного пункту. В даному випадку це вирішується через органи місцевого самоврядування. Практичну неможливість вирішення завдань інфраструктурного розвитку сільських територій демонструє рис. 1

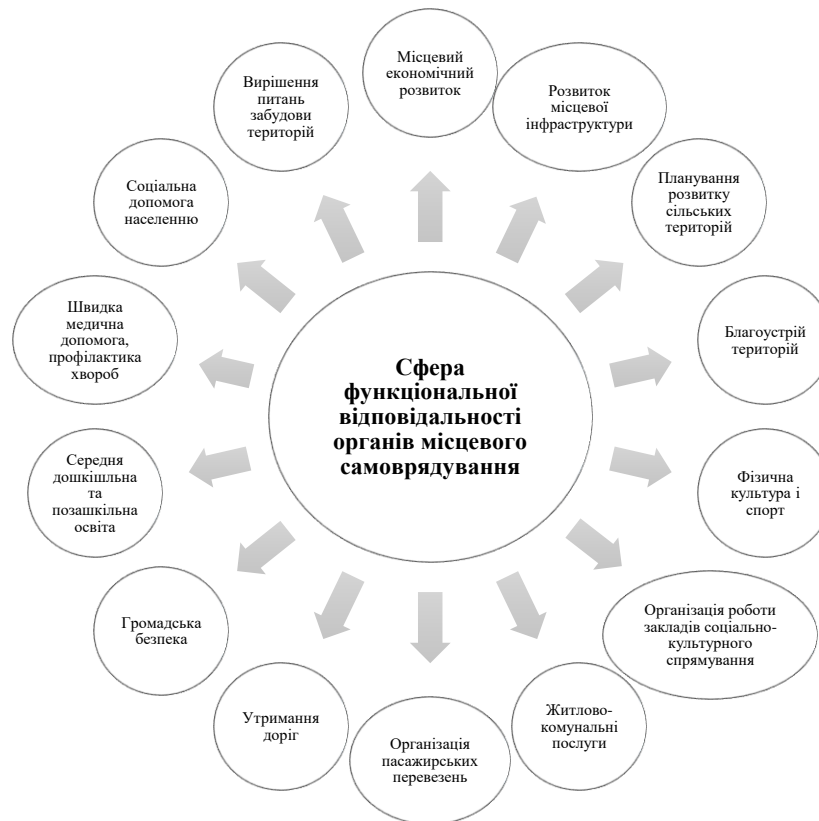

Рис. 1. Напрямки сфери функціональної відповідальності органів місцевої влади й управління [4]

Як видно із змісту даного рисунка, інфраструктурний розвиток складає лише одну із 140-ка функцій місцевих органів влади й управління.

У таких умовах без допомоги держави просто не обійтися. Ми не можемо допустити обезлюднення територій, зниження якості людського капіталу та забезпечення економічного відтворення в локальних територіальних утвореннях. Правда, держава робила спроби зрушити ситуацію сільського розвитку на краще за рахунок довгострокового планування. Значна частина видатків на розвиток інфраструктурного забезпечення сільських територій передбачалась Державною цільовою програмою розвитку українського села на період до 2015 року. Проте аналіз рівня фінансування 1-го (2005 - 2009 рр.) і 2 - го (2010 - 2011 рр.) етапів дозволяє зробити висновки про те, що виконання видаткової частини даної програми фактично було зірвано. Реалізація Програми передбачалась за 7 напрямками, в межах яких планувалося виконати 98 заходів. Проте, у 2008 - 2011 рр. за напрямком розвитку соціальної сфери та сільських територій із передбачених 17-ти заходів з прогнозним фінансуванням в 11 млрд. грн. фактично виконувалось лише 11, на що було використано всього 1,5 млрд. грн., або 14 % від прогнозованого обсягу [4].

За таких умов початковим завданням у забезпеченні розвитку місцевих громад є пошук власного фінансування забезпечення в межах існуючого законодавства. Механізми фінансово-економічного забезпечення розвитку інфраструктурної сфери

сільських територій повинні базуватись на формуванні додаткових джерел доходів місцевих бюджетів за рахунок введення і диференціації податку на нерухомість, стимулювання використання інноваційних та ресурсозберігаючих технологій, усуненні технологічних регламентів, правил і норм при проектуванні та будівництві об'єктів інфраструктури.

Важливим варіантом фінансування інфраструктурного небюджетного розвитку сільських територій є створення аналогічного фонду (рис. 2) [4].

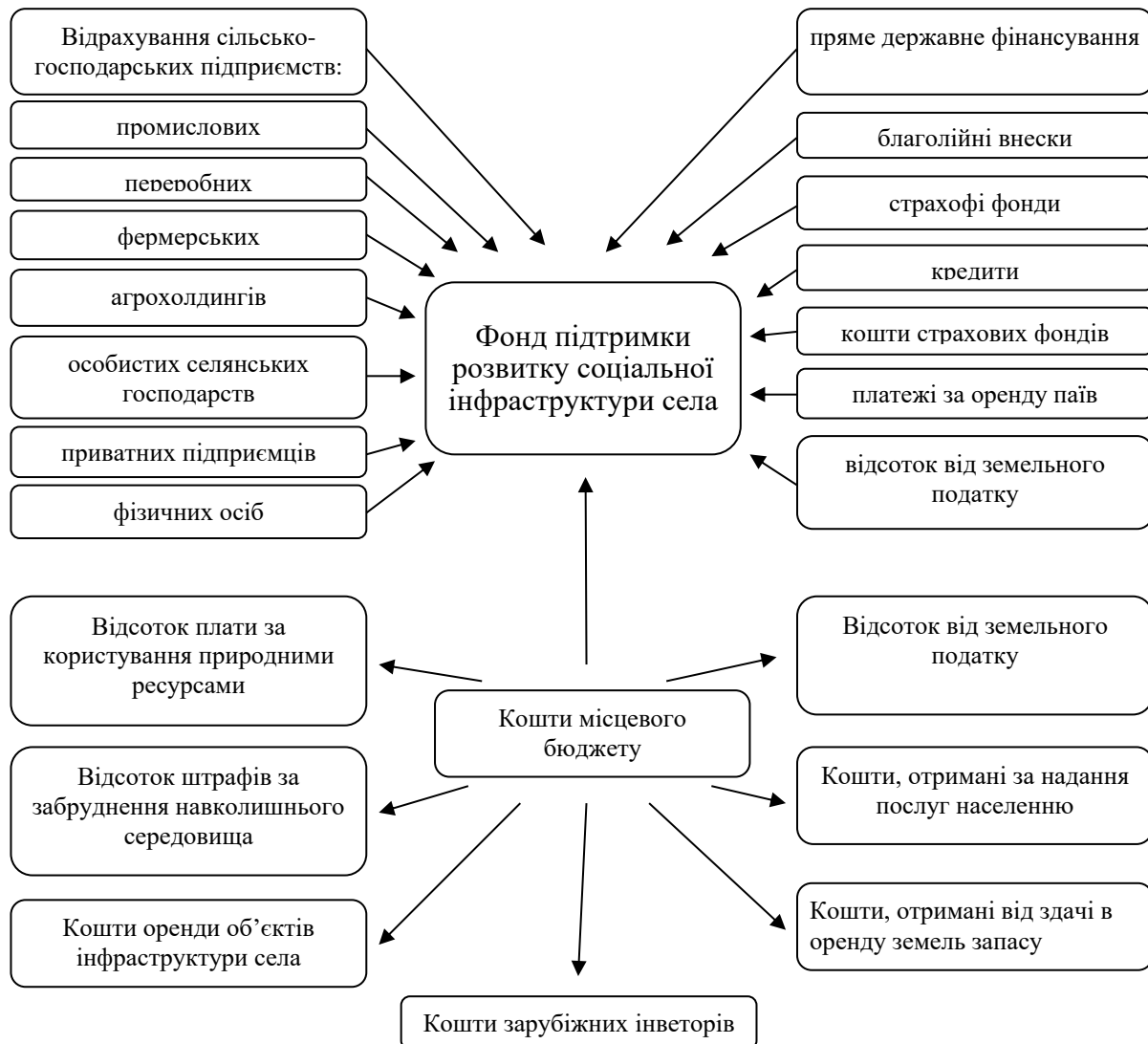

Рис. 2. Джерела формування фонду розвитку інфраструктури сільських територій [4]

Серед інших можливостей фінансового забезпечення сільських громад є застосування маркетингового інструментарію як сучасної технології управління розвитком сільських територій [5,6]. Маркетингові технології як управлінська діяльність розглядається, як можливість створення позитивного іміджу села, привабливого інвестиційного клімату, умов для надання органами місцевого самоврядування високоякісних послуг, реалізації програм територіального розвитку та інших проблем села.

Висновки. Результати дослідження показують, що незначні обсяги державних витрат, що спрямовують на фінансування інфраструктурного забезпечення сільських територій, спонукають до пошуку додаткових джерел фінансових ресурсів, якими можуть бути: державні цільові програми та фонди розвитку українського села, пошук наповнення бюджетів сільських і селищних рад, відшкодування з прибутку малого і середнього бізнесу та бізнес-проекти Європейського союзу по облаштуванню сільських територій.

Список використаних джерел

1. Теорія, політика та практика сільського розвитку / за ред. д-ра екон. наук, чл.-кор. НАНУ О. М. Бородіної, д-ра екон. наук, чл.-кор. УААН І. В. Прокопи, НАН України; Ін-т екон. та прогнозув., - К., 2014 – 376 с.
2. Дієспров В. С. Сільські території як об'єкт організації економічної діяльності /В. С. Дієспров // Економіка АПК. – 2014. – № 5. – С. 56-64.
3. Павлов О. І. Сільські території України: історична трансформація парадигми управління [О. І. Павлов]: Монографія. – Одеса: «Астрокрипт», 2006. – 360 с.
4. Калетнік Г. М. Стан та перспективи розвитку людського потенціалу України та її регіонів /Г. М. Калетнік, А. Г. Мазур // Економіка. Фінанси. Менеджмент: актуальні питання науки і практики – 2015. – № 4. – С 7-22.
5. Саблук П. Т. Розвиток сільських територій – запорука відродження аграрної України / П. Т. Саблук // Вісник аграрної науки. – 2006 . – №5. – С. 21-23.
6. Свиноус І. В. Економічні аспекти функціонування особистих селянських господарств: Монографія. – К.: ТОВ «Аграр Медія Груп» : - 2010. – 414с.
7. Юрчишин В. Сільські території як системо утворюючі фактори розвитку аграрного сектора економіки /В. Юрчишин //Економіка АПК. – 2005. . – №3. – С. 3-10.

Список використаних джерел у транслітерації / References

1. Teoriia, polityka ta praktyka silskoho rozvytku / za red. d-ra ekon. nauk, chl.-kor. NANU O. M. Borodinoi, d-ra ekon. nauk, chl.-kor. UAAN I. V. Prokopy, NAN Ukrainy; In-t ekon. ta prohnozuv., - K., 2014 – 376 s.
2. Diiesprov V. S. Silski terytorii yak obiekt orhanizatsii ekonomichnoi diialnosti /V. S. Diiesprov // Ekonomika APK. – 2014. – № 5. – S. 56-64.
3. Pavlov O. I. Silski terytorii Ukrainy: istorychna transformatsiia paradyhmy upravlinnia [O. I. Pavlov]: Monohrafiia. – Odesa: «Astrokrypt», 2006. – 360 s.
4. Kaletnik H. M. Stan ta perspektyvy rozvytku liudskoho potentsialu Ukrainy ta yii rehioniv /H. M. Kaletnik, A. H. Mazur // Ekonomika. Finansy. Menedzhment: aktualni pytannia nauky i praktyky – 2015. – № 4. – S 7-22.
5. Sabluk P. T. Rozvytok silskykh terytorii – zaporuka vidrozhennia ahrarnoi Ukrainy / P. T. Sabluk // Visnyk ahrarnoi nauky. – 2006 . – №5. – S. 21-23.
6. Svynous I. V. Ekonomichni aspekty funktsionuvannia osobystykh selianskykh hospodarstv: Monohrafiia. – K.: TOV «Ahrar Mediia Hrup» : - 2010. – 414с.
7. Iurchyshyn V. Silski terytorii yak systemo utvoriuiuchi faktory rozvytku ahrarnoho sektora ekonomiky /V. Yurchyshyn //Ekonomika APK. – 2005. . – №3. – S. 3-10.

**ANNOTATION
INFRASTRUCTURAL PROVIDING OF DEVELOPMENT
OF RURAL TERRITORIES**

*MAZUR Serhiy,
Candidate of Economic Sciences,
Associate Profesor of the Department of Management
of Foreign Economic Activity, Hotel and Restaurant Business and Tourism,
Vinnytsia National Agrarian University
(Vinnytsia)*

The publication is devoted to the topical issues of infrastructural development of rural areas, focuses on the current state of infrastructure in rural areas and negative trends in its functioning. The article details the problem of depopulation of rural territories, growth of unemployment, reducing the level of service of rural population with necessary services, transport, paved roads, schools and socio-cultural facilities. There is also significant differentiation between regions of Ukraine in level of support, quality and range of services to the population. Approaches for state support and implementation of local programs of rural development are proposed.

Keywords: rural areas, quality of life, infrastructure, facilities, services, social sphere, budget.

Fig. 2. Tabl. 1. Lit .7.

**АННОТАЦИЯ
ИНФРАСТРУКТУРНОЕ ОБЕСПЕЧЕНИЕ РАЗВИТИЯ
СЕЛЬСКИХ ТЕРРИТОРИЙ**

*МАЗУР Сергей Анатолієвич,
доцент кафедри менеджмента
внешнеэкономической деятельности,
гостинично-ресторанного дела и туризма,
Винницкий национальный аграрный университет
(г. Винница)*

Статья посвящена проблеме развития сельских территорий как одной из приоритетов современности. Рассматриваются актуальные вопросы инфраструктурного обеспечения развития сельских территорий, предлагается анализ обеспечения необходимыми услугами территорий в их ассортименте и в разрезе регионов Украины. В статье подробно изложены проблемы депопуляции сельского населения, роста уровня безработицы, снижения уровня обслуживания сельского населения, катастрофически низкого уровня обеспечения сельских территорий транспортом, дорогами с твердым покрытием, школами и социально-культурными объектами. Отмечается также значительная дифференциация регионов Украины по уровню обеспечения, качества и ассортимента предлагаемых услуг населению. Акцентируется внимание на государственной поддержке сельских

населенных пунктов в бюджетообразовании и проектах развития. Отмечается, что расширение услуг и развитие инфраструктуры на селе относятся к важнейшим задачам формирования человеческого капитала в сельской местности.

Ключевые слова: сельские территории, качество жизни, инфраструктура, объекты, услуги, социальная сфера, бюджет.

Рис. 2. Табл. 1. Лит. 7.

Інформація про автора

МАЗУР Сергій Анатолійович – кандидат економічних наук, доцент кафедри менеджменту зовнішньоекономічної діяльності, готельно-ресторанної справи та туризму, Вінницький національний аграрний університет (21022 м. Вінниця, вул. Івана Бойка, 15, кв. 26, e-mail. wwaazzaapp@gmail.com).

MAZUR Serhii – Candidate of Economic Sciences, Associate Professor of the Department of International Management, Hotel and Restaurant Business and Tourism, Vinnytsia National Agrarian University (21022 Vinnytsia, Ivan Boyko Str., 15, Apt. 26, e-mail. wwaazzaapp@gmail.com).

МАЗУР Сергей Анатольевич – кандидат экономических наук, доцент кафедры менеджмента внешнеэкономической деятельности, гостинично-ресторанного дела и туризма (21022 г. Винница, ул. Ивана Бойко 15 кв. 26, e-mail. wwaazzaapp@gmail.com).

